

Bidrag til en karakteristik af Christian VIII

Af Viggo Sjøqvist

Denne artikel er i en noget omarbejdet og udvidet form identisk med et foredrag, der blev holdt i Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie den 8. december 1982, efter at arbejdet med regestudgaven af Kong Christian VIII's dagbøger og optegnelser 1823-1839 (i artiklen kaldet dagbog III) var afsluttet. Omtalen og vurderingen af kongen bygger for en væsentlig del på disse og foregående dagbøger.

Blandt den oldenborgske kongerækkes monarker er Christian VIII i vore dage en af de mindst kendte. Dette er ikke et postulat, men en kendsgerning, der bygger på erfaringerne efter 5 års arbejde med den fortsatte udgivelse af kongens dagbøger og optegnelser. Under denne virksomhed er det gang på gang hændt, at folk har spurgt, hvad jeg for tiden beskæftigede mig med? Når svaret lød: udgivelsen af kong Christian VIII's dagbøger, er jeg praktisk talt altid blevet mødt med et forbavset og undertiden let forvirret blik, der sagde omtrent så meget som: hvad i al verden er det for en konge? En mere eller mindre indgående forklaring har da været nødvendig.

Christian VIII har fået samme skæbne som sin tal-, men ikke navnebroder Frederik, der er omtrent ligeså ukendt af den brede offentlighed. De to konger regerede begge et kort åremål, og de havde som forgængere og efterfølgere monarker, der både regerede længere, var mere kendte og populære.

Kongen er derfor i udpræget grad blevet de professionelle historikers sag, og det gælder både hans langvarige tid som prins, kortvarige stilling som konge af Norge og hans godt 8-årige periode som Danmarks sidste enevældige monark. Men også blandt historikerne hersker der en del uvidenhed og misforståelser om denne usædvanlige mand.

Den mest udbredte og hårdnakkede er påstanden om, at han fra en liberal ungdomstid, der kulminerede med Eidsvoldforfatningen af 17. maj 1814 og endnu mærkedes under opholdet i Neapel 1820 samt ved forhandlingerne om stænderforfatningen for monarkiet 1831-34, bevægede sig i en stadig mere konservativ retning. Ved tronskiftet i december 1839 skuffede han de liberale kredse dybt ved ikke at ville give landet en

dansk udgave af den norske forfatning. Eksempler på denne opfattelse er så talrige, at en nærmere dokumentation næppe er nødvendig.

Hvorledes forholder det sig nu med denne påståede ungdomskærlighed til de liberale ideer? Læser man hans dagbøger, optegnelser og korrespondance i tiden indtil 1814, er det ikke muligt at finde udtalelser, der vidner om interesse endsige tilslutning til de liberale tanker, der bredte sig efter den franske revolution. Man kan roligt sige tværtimod. I nogle optegnelser fra 1811 skrev han om *Selskabet for Norges Vel*, at det »virker megen Gavn og kunde virke end mere, naar Regjeringen søgte at virke igiennem samme og paa den Maade forbandt sig dermed. Nu har det en demokratisk Form... og dets Tendenz er ikke, som den burde være; de udsætter f.Ex. Præmier for Afhandlinger, der skal gjøre Forslag til een eller anden Indretnings bedre Dannelse og oplyse om dens Mangler...«¹

Nej, prins Christian Frederik var ikke tilhænger af demokratiske selskaber, der optrådte selvstændigt og kritisk i stedet for at lade sig styre af den enevældige regerings faste hånd.

Heri var intet mærkeligt, thi som Axel Linvald skrev i den store, men ufuldendte biografi om prinsen og hans situation i 1813-14: »Christian Frederik var født som legitimitetens talsmand«. Men så tilføjer han: prinsen »blev i Norge forkæmper for den nye tids friheds- og nationalitetsidealer«².

Hvordan gik det til med denne metamorfose? Også her har Linvald givet den mest indgående skildring, om end hans konklusion nok må ændres en del.

Christian Frederik var i maj 1813 kommet til Norge som landets nye statholder udsendt af Frederik VI med den opgave at sikre opretholdelsen af det dansk-norske fællesmonarki. Efter freden i Kiel januar 1814, hvor Norge blev afstået til Sverige, synes det, som om der har været en hemmelig underhåndsforståelse mellem kongen og prinsen om at forbedre en genforening med Danmark ved at Christian Frederik skulle fastholde enevældens arveret til Norges trone. I praksis blev det til, at han planlagde at lade sig udråbe til enevældig monark. Det er nok tvivlsomt, om Frederik VI har været indforstået med, at fætteren gik så vidt.

Men Christian Frederik arbejdede ufortrødent med sine planer og skrev, medens notabelforsamlingen mødtes på Eidsvold i midten af februar 1814, et egenhændigt udkast til befolkningens edsaflæggelse. Heri

1. Christian VIII's dagbog I 1799-1814, s. 303. Jvf. Kong Christian VIII's breve 1796-1813, bd II s. 204.

2. A. Linvald: Christian VIII, bd. II s. 19.

hed det bl.a.: »Sværge I at være den stormægtigste højbaarne Fyrste og Herre, Kong Christian Frederik til Norge og hans Slægt hulde og troe som Eders rette Enevolds ArveKonge og Herre.«

Det lød jo drabeligt og var i nordmændenes øren ganske uacceptabelt. En konge ville de nok have og gerne Christian Frederik, men det skulle være en konstitutionel konge. Det lykkedes de norske repræsentanter med Georg Sverdrup i spidsen at overbevise prinsen om, at han måtte bøje sig, ifald han ville være konge, og det ville han. Derom var der ingen tvivl.

Med den lynhurtige opfattelses- og kombinationsevne, der var så karakteristisk for Christian Frederik og senere skal omtales nærmere, erklærede han allerede dagen efter den 16. februar: »nu seer jeg at have feilet; saa lad da Nationen selv vælge en Konge«³.

Hvad var det egentlig, der skete med Christian Frederik i løbet af disse 24 timer? Blev han pludselig forvandlet til liberalist og tilhænger af konstitutionelle ideer? Det er der vist ingen, der ved nærmere eftertanke kan tro. Forklaringen er formentlig en helt anden og af samme art, som den, der gjaldt for den franske konge Henri IV, da han i 1593 erkendte, at »Paris nok er en messe værd«, og derfor svigtede den protestantiske tro til fordel for den katolske. Eller for at tage et hjemligt og moderne eksempel, da den radikale politiker Bertel Dahlgaard i maj 1957 erklærede, at han hellere ville dø en naturlig død end sidde i regering med retsstatsmanden Viggo Starcke, hvilket ikke forhindrede samme Dahlgaard nogle dage senere i at sidde lyslevende i regering med hr. Starcke. I alle tre tilfælde skete der ganske enkelt det, at de agerende havde et standpunkt, indtil de af taktiske grunde fandt det opportunt at tage et nyt.

Det skal understreges, at der i begrebet opportunisme ikke ligger noget odiøst, fordi politik – som Bismarck sagde det – er læren om det mulige. I 1814 var en enevoldskonge en umulighed i Norge, ergo valgte Christian Frederik at blive konstitutionel. Man skal nemlig holde fast ved, at prinsen i denne situation var politiker, således som han igen blev det fra december 1839. Det er endda fristende at bruge det noget vulgære udtryk: en toppolitiker.

Hvorvidt han i midten af februar 1814 også har haft blik for, at en norsk forfatning kunne blive en styrke for nationen i dens kamp for ikke at blive opslugt af Sverige, er straks et andet spørgsmål. Det er min opfattelse, at han først og fremmest var optaget af at fremme sine egne og

3. A. Linvald: *Christian Frederik og Norge 1814*, s. 80, 97. Oslo 1962.

sin søns interesser. I de følgende måneder førte han en sejr og udholdende kamp for at dreje forhandlingerne således, at kongemagten blev væsentlig styrket, og udenrigspolitikken blev hans enevældige domæne.

Men det er på den anden side givet, at han i løbet af sommeren 1814 og navnlig under forhandlingerne i Moss med Sverige indså, at Eidsvoldforfatningen var et fortræffeligt værn for udviklingen af norsk selvstændighed. Under samtalen med fyrst Metternich i august 1838 udtrykte han det på denne måde, at den norske konstitution i sin oprindelse var »som et bånd for nationen«⁴.

I efteråret 1814 måtte Christian Frederik forlade Norge som en slagen mand, der nu var dømt til 25 års ørkenvandring, berøvet enhver form for politisk indflydelse, bortvist som han var fra magtens korridorer. Heldigvis var der nogle oaser i denne ørken. En af dem var den store Europarejse 1819-22, der også førte ham til Italien og ved skæbnens luner til hovedstaden Neapel i kongeriget »Begge Sicilier«, hvor han i sommeren og efteråret 1820 oplevede revolutionen mod det korrupte og uduelige bourbonske enevældige styre.

Christian Frederik nærrede ingen virkelig sympati for kongemagten i Neapel, thi han afskyede administrativ udygtighed, uretfærdighed og korruption. Alligevel skrev han i dagbogen, da han erfarede det folkelige krav om at få en forfatning som den spanske: »Man siger, at Kongen vil give efter og antage den spanske Constitution med Modificationer. En sand Ulykke i mine Tanker!« Men revolutionen sejrede en kort tid, hvilket fik de reaktionære magter med Østrig i spidsen til at planlægge en militær intervention. Noget sådant bød prinsens humane natur imod. I et brev til Friederike Brun i København skrev han, at man risikerede, at disse magter ville slukke den ild, der brændte i Neapel og ulmede overalt, med blod. Og han fortsatte: »Gebe Gott, dass man durch Weisheit einen jeden ungerechten Ausbruch des Volkswillens, der so leicht in den gefährlichen Freiheitsschwindel ausartet, zuvorkommen wollte«⁵.

Navnlig ordene om at slukke ilden med blod var jo stærke, og de var rettet mod fremmede magter, som Danmark intet udestående havde med; uheldigvis blev brevet læst og citeret af andre end modtageren. Det fik Frederik VI til at bede Christian Frederik om at passe på og snarest forlade Neapel. Prinsen, der var en lydige fætter, parerede straks ordre og satte kursen mod Rom. Men ud af denne episode at ville gøre ham til en slags krypto-liberal er virkelig ikke muligt.

4. Dagbog III, s. 167.

5. Dagbog II (1815-22), s. 248, 562.

I marts 1831 blev Christian Frederik medlem af gehejmestatsrådet. Hovedårsagen til denne udnævnelse var formentlig det store arbejde, der forestod med at udforme stænderforfatningerne. Her ville hans arbejdskraft og erfaring utvivlsomt være en gevinst. Det kom på en måde også til at passe, for prinsen tog med vanlig energi fat på arbejdet. Alligevel blev denne forfremmelse noget af en skuffelse for ham, thi statsrådets medlemmer med kongen i spidsen tog ikke megen hensyn til hans forslag og ideer. Dertil kom, at de øvrige sager, der forhandlede i rådet, ofte var af en så ubetydelig art, at Christian Frederik gennem lange perioder opgav at referere indholdet af møderne.

Hvad selve stændersagen angik, havde han principielt ikke noget imod en stænderordning, forudsat at forsamlingerne forblev rådgivende og fordelt på fire mødesteder rundt om i Helstaten. Under samtalerne med Metternich i 1838 fremhævede han, at stænderne kunne være nyttige for kongemagten ved at holde embedsmændene i tømme og på legal måde underrette kongen om folkets ønsker. Det var et synspunkt, Metternich gav ham ganske ret i. De forsøg, der i årene 1838-39 blev gjort fra stændernes side på at forene de fire forsamlinger i to, den ene for kongeriget og den anden for hertugdømmerne, vendte han sig skarpt imod og advarede Frederik VI på en sådan måde, at man må tro, han var bange for, at kongen ville gå ind på stændernes forslag⁶.

Det var ganske tydeligt, at Christian Frederik i forholdet til stænderne fandt det nødvendigt at gennemføre en »del og hersk« politik. I foråret 1831 var han optaget af en idé som etatsråd C.H. Holten fremsatte over for ham om at forene Fyns stænder med Nørrejylland. Derved kunne man slå to fluer med ét smæk: svække magten hos den forventede stænderforsamling i Roskilde, der sikkert ville blive domineret af de liberale københavnske medlemmer, og samtidig neutralisere »stokjyderne«, som han kaldte dem, ved hjælp af de mere skikkelige fynboere. Men den tanke blev nu ikke til noget⁷.

Det samme gjaldt en anden af hans ideer. I udkastet til den holstenske stænderforfatning havde Ridderskabet fået en stærkere position end den, der var tiltænkt de kongerigske adelige. Dette forhold kritiserede Christian Frederik, idet han hævdede, at landsdelene på dette punkt måtte stilles lige ved at de kongerigske adelige stænder fulgte de holstenske. Kongemagten burde først og fremmest støtte sig til de adelige godsejere, som derfor skulle have en privilegeret – eller som han udtrykte det: en

6. Dagbog III, s. 165 f., 168.

7. Dagbog III, s. 57.

udmærket – plads. Under diskussionerne i gehejmestatsrådet gik statsminister P.C. Stemmann bestemt imod dette forslag. Historikeren Hans Jensen har herom bemærket, at det var Stemmann, der forsvarede enevældens principielle grundsætning om ligestillingen, medens tronfølgeren var påvirket af den holstenske aristokratisme⁸.

På endnu et punkt led Christian Frederik nederlag, idet han forsøgte at skaffe beneficiarerne – d.v.s. præster der dyrkede præstegårdsjordene – »valgdygtighed«, så de kunne repræsentere bønderne. Men det blev afvist med kongens udtrykkelige billigelse, og Christian Frederik noterede med et suk: atter svandt håbet for en agtværdig og oplyst stands deltagelse i forsamlingen⁹.

Prinsens anti-liberale indstilling var således ganske klar, og inden tronskiftet fik han lejlighed til endnu engang at demonstrere den, nemlig under Frederik VI's alvorlige sygdom i begyndelsen af 1837, da man frygtede for hans liv. Ifølge dagbogen fik Christian Frederik den 12. januar 1837 at vide gennem sin kabinetssekretær J.G. Adler, at det var de liberales hensigt i tilfælde af kongens død at forlange den norske konstitution ved hjælp af en »folkestemme«. Hertil svarede han, at hvis det skete, da var det en god lejlighed til at vinde den store hobs agtelse ved at afslå en sådan begæring med fasthed. Det var helt andre omstændigheder, der havde fremkaldt den norske konstitution. »Jeg regierede ifølge Kongeloven med de af Kongen givne Institutioner, og disse var Folkets lovlige Organer til Thronen«¹⁰.

Hvis dette svar var blevet offentligheden bekendt, kunne den ikke være blevet så forbavset over den nye konges optræden i december 1839. Men man kendte det ikke, og det må være forklaringen på, at fru Heiberg i sine erindringer kunne skrive følgende helt fejlagtige udtalelse: »Ja, udbrød Adler, dør Kongen i Dag, saa skal Fanden tage mig, om min Prins eller jeg ere forberedte på det Mindste«¹¹.

Christian Frederik vidste meget nøje, hvad han ville, og samtalerne med zar Nikolaj I og fyrst Metternich i 1838 bestyrkede ham kun i hans forsæt. Der skulle *ikke* gennemføres nogen forfatningsændring, men derimod en række administrative reformer. På det politiske område havde han planer om at skabe et statsråd efter preussisk forbillede, hvilket vil sige et slags kongevalgt senat af højtstående embedsmænd og fremtræ-

8. Hans Jensen: De danske Stænderforsamlings Historie 1830-48, bd. I s. 211-212. Dagbog III, s. 91.

9. Dagbog III, s. 91-93.

10. Dagbog III, s. 137.

11. J.L. Heibergs erindringer bd. I, s. 240. 4. udg.

dende adelige. Men det blev ikke til noget, bl.a. fordi modstanden i gehejmestatsrådet og blandt stænderne var for stærk. Først da man kom frem til 1847 begyndte kongen at indrømme over for sig selv, at indførelse af en eller anden form for en helstatsforfatning var uundgåelig. Om ikke for andet, så fordi hans søn savnede såvel evnerne som lysten og viljen til at regere som enevældig monark.

Langsomt og skridt for skridt bevægede kongen sig nu bort fra en regeringsform, der havde overlevet sig selv. Men det er karakteristisk for ham, at han først gav helt op og rådede sønnen til at forberede indførelsen af en helstatsforfatning, da han selv lå på dødslejet og vidste, at spillet var ude for hans eget vedkommende¹².

Konklusionen af denne redegørelse er, at Christian VIII livet igennem var en konservativ mand, hvad det forfatningsmæssige angik. Hans ideal var øjensynlig den oplyste enevælde. Men i kraft af sin intelligens og politiske klogskab forstod han i to afgørende situationer at bøje af og opgive sine hidtidige synspunkter. Det skete med den unge mands hurtige og resolute optræden i Norge i februar 1814. Det gentog sig i Danmark med den gamle, svækkede mands tøvende beslutning i løbet af 1847. Hans sidste handling med brevet af den 9. januar 1848 til sønnen har formentlig været medvirkende til at lette det enevældige styres afvikling i marts 1848.

Fra prinsens og kongens politiske indstilling skal lyset nu rettes mod hans personlighed, livsvaner, interesser og ikke mindst til samtidens mening om ham.

Det vil måske overraske nogle læsere, at han var et udpræget friluftsmenneske. Han dyrkede jagt og fiskeri især i de nordøstlige og nordvestlige dele af Sjælland, sejllads og roning på søerne ved Lyngby, desuden svømning såvel i søerne som i Øresund ved Tårnbæk, hvor han havde et badehus på skrænten ved kysten. Året rundt var han en ivrig rytter, og når vintervejret blev for dårligt, fortsatte han træningen i ridehuset ved Christiansborg slot. I vintre med frost og megen sne morede det ham at arrangere kaneture for et større antal deltagere. Selv optrådte han som kusk stående bag på mederne, medens hans dame sad godt pakket ind på sædet foran. Disse kaneture holdt sig i reglen til Københavns nærmeste omegn og endte undertiden med en udsøgt middag på Skydebanen ved Vesterbrogade. Han holdt også af lange spadsereture, der var en af de få friluft aktiviteter, hans hustru deltog i.

12. Niels Petersen: Betænkninger fra Christian VIII's tid om styrelsen af det danske monarki. Udg. 1969. Se især indledningen.

Glæden ved landlivet viste sig gennem de langvarige ophold på Sorgenfri slot ved Lyngby. Man flyttede ud i begyndelsen af maj og ind til Amalienborg i slutningen af oktober. Opholdet blev i reglen afbrudt nogle uger på grund af det årlige besøg i Odense, hvor han tog sig af guvernementet Fyns lokalstyre, en opgave som Frederik VI havde pålagt ham i 1815 for at give ham noget uskadeligt at arbejde med og holde ham borte fra hovedstaden. Fra 1823 blev opholdet i Odense dog indskrænket til nogle få uger inklusive et besøg i Caroline Amalies barndomshjem Augustenborg. Endvidere foretog han nogle sommerrejser til forskellige dele af riget; i virkeligheden et magert surrogat for de udenlandsrejser, som Frederik VI ikke ville bevilge ham penge til i årene 1823-37.

Bortset fra de sidste 2-3 år af sit liv kunne han glæde sig over et fortræffeligt helbred og en utrolig vitalitet. Han var næsten aldrig syg, og den eneste virkelige plage var hans dårlige tænder, som hoftandlægen Moresco måtte bruge megen tid på at bringe i orden¹³.

Hans kolossale vitalitet og udholdenhed kan illustreres med nogle eksempler. I februar 1814 foretog han en slæderejse fra Eidsvold til Trondhjem og retur. Den foregik i et sådant tempo, at selv de norske adjutanter blev kørt trætte¹⁴. I sommeren 1831, da han ikke længere var en ung mand, gennemførte han i løbet af nogle uger en Jyllandsrejse for at lære landsdelen og befolkningen at kende. Den udgik fra Augustenborg og via Sønderborg, Åbenrå, Løgumkloster til Ribe. Derfra langs vestkysten og hedeegnene til Ålborg; videre til Skagen, Hjørring, Løkken, Thisted, Nykøbing M., Skive, Viborg, Randers, Grenå, Århus, Silkeborg, Himmelbjerget, Skanderborg, Horsens, Vejle, Jellinge og til Odense. Alt sammen med diverse afstikkere, inspektioner og deltagelse i alle mulige festligheder og baller. I Horsens lykkedes det ham endda at deltage i to baller samme aften. Tempoet må have været morderisk, og hoffolkene har formentlig været udkørte, da de endelig nåede den frelsende havn i Odense¹⁵.

Syv år senere var han på den store rejse til Tyskland og Østrig, hvor han på tilbagevejen fra Innsbruck efter samtalerne med Metternich foretog en anstrengende ekspedition gennem de mere vildsomme fjeldegne ved Hohe Tauern til Bad Ischl. Her morede han sig med at gå på gemsejagt, uden dog at have heldet med sig¹⁶.

13. Om disse forhold henvises til person- og sagregistrene i dagbog III.

14. A. Linvald: Christian Frederik og Norge 1814, s. 70.

15. Dagbog III, s. 49-50, 56.

16. Ibid. s. 156.

Glæden over dette fortræffelige helbred fik en brat afslutning i juli 1845, da han kort efter den preussiske konge Frederik Wilhelms besøg i København fik et alvorligt anfald af noget, som han selv kaldte »oppression i brystet«, der formentlig var en angina pectoris. Dette anfald hang måske sammen med, at han i årenes løb var blevet temmelig overvægtig. Han havde altid holdt meget af god mad, men var til gengæld mådeholden med drikkevarer. J.P. Trap, hvis omtale af kongen sjældent er fri for en undertone af skadefryd, hævdede, at kongens sværhed allerede i foråret 1840 havde givet ham »en noget vraltende Gang«. Efter anfaldet i juli 1845 var kongen en sygdomsmærket mand, der aldrig rettede sig helt¹⁷.

Den fysiske styrke og veloplagthed, der prægede ham i de gode år før 1845, blev suppleret af et usædvanligt intellekt. Han er formentlig den højst begavede konge, der har siddet på Danmarks trone. Det påfaldende ved hans åndsevner ligger især på to felter. For det første hans utroligt vidtspændende interesseområder, og for det andet det strejf af genialitet, der kunne være over hans tankevirksomhed, vel at mærke når det ikke drejede sig om politik.

Hvad nu det første angik, omfattede hans interesser både de humanistiske videnskaber og de naturvidenskabelige, og det forunderlige er, at han havde stor indsigt i dem begge. Selv om det må erkendes, at dette var ulige nemmere for 150 år siden end nu, er det dog et bemærkelsesværdigt fænomen. Han kunne uden besvær diskutere elektromagnetisme, telegrafi, dampmaskiner og den hypermoderne fotograferingskunst med H.C. Ørsted, og i 1824 var han medstifter af *Selskabet for Naturlærens Udbredelse*, hvis virksomhed optog ham meget. Den verdensberømte engelske geolog Lyall kom flere gange på besøg, og med ham kunne han så tale om Danmarks geologiske forhold. Han diskuterede arkæologiske og filologiske problemer med P.O. Brøndsted, kunsthistorie med Karl Friedrich von Rumohr, arkitektur med C.F. Hansen og Danmarks oldtid med C.J. Thomsen. Hans samlinger på Amalienborg af græske og romerske antikviteter, danske oldtidsfund, mønter og medaljer, mineraler og konkylier var meget righoldige og blev besøgt af både danske og udenlandske forskere. Efter hans død overgik de til danske museer, der uden dem ville have været fattigere.

Han var allerede i 1809 blevet præses for Det kgl. Kunstakademi og udfoldede her i årene indtil tronbestigelse en virksomhed, der blev af stor betydning for dansk kunst og dens udøvere. Hans aktive indsats i akade-

17. J.P. Trap: *Fra fire kongers tid*, bd. I s. 86, 178. H.B. Dahlerup: *Mit Livs Begivenheder 1815-1848*, s. 323.

miets tjeneste var utvivlsomt en medvirkende årsag til, at han åndeligt set reddede sig selv igennem de vanskelige år efter 1814. Just Mathias Thiele, som Christian Frederik fik gjort til sekretær ved akademiet, fortæller i sine erindringer om prinsens virksomhed. »I mine Arbejder for Akademiet havde jeg let ved at tilfredsstille alle andre Vedkommende, men ham var jeg bange for, og havde jeg begaaet en eller anden Feil... saa vidste jeg forud, at han vilde gribe mig i min Svaghed«. Thiele tilføjer dog, at prinsen i alle sådanne tilfælde var overmåde human og elskværdig, men Thiele er også en af de få i samtiden, der taler godt om Christian Frederik¹⁸.

I 1838 blev han valgt til præsident for Videnskabernes Selskab, og det var ikke et tomt æreshverv. Han deltog i alle de møder, han kunne overkomme og optrådte et par gange som foredragsholder. Første gang ved omtalen og fremvisningen af de fossile fund, som naturforskeren P.W. Lund havde hjemsendt fra Brasilien. Anden gang demonstrerede han i efteråret 1839 en række daguerretyper fra det netop opfundne fotografiapparat¹⁹.

Det andet spørgsmål, der skal omtales i forbindelse med arten af hans intelligens, er det oven for omtalte »strejf af genialitet«. Ved genialitet forstår jeg her evnen til at observere sider ved fænomenerne, som andre endnu ikke har opfattet, og som senere viser sig at være rigtige iagttagelser. Jeg skal her nævne to eksempler på denne evne.

I juli 1831 begav han sig ud på den tidligere omtalte Jyllandsrejse, der førte ham til vestkysten, hvor han aldrig havde været tidligere. Den 11. juli befandt han sig på vej fra Ribe til Varde ved den lille ladeplads Hjertinge, og i rejsedagbogen noterede han samme dag, at dette sted i kraft af sin beliggenhed ud for Grådyb kunne blive det betydeligste toldsted på vestkysten, selv om det nok ville blive til skade for Ribe og Varde²⁰.

Hvad han her så for sit indre blik var det Esbjerg, der blev anlagt en menneskealder senere. Samtidig er det såre karakteristisk for ham, at han også noterede, hvad han så for sit ydre blik, thi det hedder videre i dagbogen: Fanøpiger i deres dragter behagede meget.

Det andet eksempel jeg vil nævne har relation til hans interesse for de moderne tekniske opfindelser, ikke mindst sådanne, der kunne gøre rej-

18. J.M. Thiele: Af mit Livs Aarbøger, bd. II, s. 13.

19. M.h.t. de nævnte forhold henvises til personregistre i dagbøgerne II og III samt til sagregistret i dagbog III.

20. Dagbog III, s. 56.

serne hurtigere og mere bekvemmelige. Derfor beskæftigede han sig også med problemet luftfart, hvor man endnu kun havde balloner, der var behæftet med den store ulempe, at de kun ville flyve hen, hvor vinden blæste. Han diskuterede et par gange med H.C. Ørsted, om det ikke ville være muligt at gøre dem styrbare ved affyring af raketter fra luftballonerne. Teknisk set kunne dette naturligvis ikke lade sig gøre i 1830'erne, men princippet bruges i vore dages rumfart²¹.

Søren Kierkegaard var en af de få personer i samtiden, der forstod at vurdere kvaliteten af kongens begavelse. Christian VIII havde åbenbart planer om at knytte filosofien nærmere til sig, men denne veg tilbage af frygt for at miste sin frie stilling. Dette forhindrede dog ikke Søren Kierkegaard i at optræde i den noget usædvanlige rolle som hofsmigrer, idet han ifølge egne optegnelser skal have tiltalt kongen således: »Deres Majestæts eneste Ulykke er, at Deres Viisdom og Klogskab er for stor og Landet for lille; det er en Ulykke at være Genie i en Kjøbstad«.

Det var unægtelig tyk smiger, men alligevel ikke helt forkert, og Kierkegaard fortsætter da også sin beretning om de samtaler, han havde haft med kongen, i en særdeles positiv tone, hvor der bl.a. forekommer dette votum: »han var virkelig et begavet Hoved«²².

Det paradoksale i Christian VIII's personlighed beroede på, at han politisk set hørte hjemme i det 18. århundrede, medens han på næsten alle andre områder tilhørte det 19. århundrede med liv og sjæl. Som omtalt var det ikke mindst teknikken, der optog ham, og det gjaldt i ganske særlig grad det nyeste inden for transportvæsenet: jernbanen. Da han var i England og Frankrig 1822 havde han af gode grunde ikke lejlighed til at stifte bekendtskab med jernbanevæsenet, og han kom ikke til udlandet før 16 år senere. Men han fulgte åbenbart med i faglitteraturen og tidsskrifterne, thi man var ikke kommet langt ind i 1830'erne, førend han blev levende optaget af den nye opfindelse. Allerede i foråret 1835 støttede han et privat projekt om at anlægge en jernbane fra Altona til Neustadt i Holsten. Men denne plan såvel som andre strandede hovedsagelig på Frederik VI's modstand. Det har efter kongens mening næppe været en anbefaling, at den slags »vilde projekter« blev støttet af tronfølgeren. Christian Frederiks argumenter var ellers sunde nok, idet han fremhævede, at man ved at anlægge en jernbane fra Nordsøen til Østersøen over dansk territorium kunne sikre at transithandelen ikke gik uden om det danske monarki. Men intet bed på den gamle konge, og Christian

21. Dagbog III, s. 78, 135.

22. Peter P. Rohde: Søren Kierkegaards dagbøger 1848-50, s. 65-71. Kbhvn. 1963.

Frederik måtte vente til han selv blev konge med at realisere planen. I 1844 kunne banen åbnes mellem Altona og Kiel, og den blev med fuld ret opkaldt efter Christian VIII. I 1847 fulgte så den første jernbane i kongeriget mellem København og Roskilde. Havde det stået til ham, ville udviklingen være blevet fremskyndet med et årti²³.

I juli 1838 fik Christian Frederik og Caroline Amalie lejlighed til for første gang at køre med jernbane. Det skete på en del af strækningen mellem Leipzig og Dresden, hvor man gennemkørte en distance på ca. 2 mil i løbet af 28 minutter. De høje herskaber var stærkt betaget af oplevelsen, men prinsen, der alle dage var plaget af et sensibelt nervesystem, kunne ikke lade være med at tænke på, hvad der ville ske, ifald noget gik itu under køreturen. Iøvrigt bemærkede han, at når lokomotivet satte sig igang, udstødte det en lyd som en hest, der vrinskede. Det gjorde åbenbart et stærkt indtryk på den passionerede rytter²⁴.

Prinsen var også foregangsmand på et helt andet område, nemlig m.h.t. skoleundervisningen; ganske vist var hans iver for at fremme den såkaldte »indbyrdes undervisning« ikke heldig. Men denne undervisningsform var nu engang et af tidens modefænomener, og bevidstheden om at det var en billig måde at drive undervisning på, har utvivlsomt tiltalt ham.

Til gengæld var hans indsats for en reform af den højere undervisning særdeles fremsynet. Hans kritik rettede sig især mod latinskolernes ensidige undervisning i de døde sprog. Den kunne være hensigtsmæssig for dem, der skulle studere ved universitetet. Men for alle, der stiledede mod en praktisk uddannelse, var det et dårligt system. Da direktionen for universitetet og de lærde skoler i oktober 1834 aflagde beretning i statsrådet om undervisningen i årene 1831-33, benyttede Christian Frederik lejligheden til at rette en skarp kritik mod latinskolerne. Han erklærede, at det ville være ønskeligt, om flertallet af eleverne fik en uddannelse, der kunne være dem til nytte senere i livet. Hertil hørte færdigheder i de levende sprog foruden i naturkyndighed og matematik. I denne sag fandt han en vis støtte hos kongen, der erkendte, at det stod sløjt til med sprogundervisningen. Men han mente, at en reform ville blive vanskelig. Undervisningsdirektionens chef, gehejmekonferensråd A.B. Rothe, så dog positivt på prinsens forslag til en reform og troede, at det nok skulle være muligt at finde de fornødne penge, så man kunne indføre realklasser i latinskolerne.

23. Dagbog III, s. 59, 63, 71, 116 f., 119, 121, 127, 129, 130, 134, 148, 163 f., 178.

24. Ibid. s. 163.

I løbet af de følgende år lykkedes det virkelig at få nedsat en kommission, der skulle arbejde for indførelse af realklasser. Trods indædt modstand fra latinskolenes rektorer og lærere, der kæmpede med næb og kløer for deres elskede oldtidssprog, blev det endda muligt at oprette en del realklasser rundt om i landet. Men det varede længe, før de vandt blot nogen anerkendelse²⁵.

Blandt de positive træk i prinsens og kongens personlighed skal til sidst omtales et forhold, der kun kan øge eftertidens sympati for ham, men som i samtiden og navnlig i militæretaterne betragtedes med let overbærende foragt og nærmest blev stemplet som et udslag af blødsødenhed. Det drejer sig om hans dybe og ægte humanitet over for de svage i samfundet. Dette kan bedst illustreres med nogle eksempler.

I oktober 1825 var han på den store årlige efterårsjagt, der dette år gik til Odsherred. Søndag den 16. oktober befandt han sig i Nykøbing S., hvor han sin vane tro først gik i kirke og derefter forlangte at få forevist byens offentlige institutioner. Det var en stående fordring, når han besøgte en købstad, og opdagede han dårlige forhold i hospitaler, fattiganstalter eller fængsler blev det altid påtalt. I Nykøbing S. fik han da forevist ting- og arresthuset og fandt her i en uhumsk fængselscelle en stakkels mand fra byen, der var indsat på sjette år. På spørgsmålet om, hvad manden havde gjort, viste det sig, at han ikke var dømt for noget ulovligt, men han var sindssyg, og byens vise fædre havde efter gammel skik ikke vidst bedre råd end at putte ham bort i denne fængselscelle. Prinsen gav ordre til, at han straks skulle have lægehjælp, opholdsstedet forbedres og sagen nøje undersøges. Da prinsen nok vidste, hvordan det går til i denne verden, pålagde han Københavns politidirektør Kierulff at holde sagen under observation. I februar 1826 kunne Kierulff meddele prinsen, at sagen nu var undersøgt, og den sindssyge løsladt²⁶.

Prinsen var også en højtstående militærperson, og i egenskab af regimentschef lå soldaternes velfærd ham på sinde. Det havde længe pint ham, at de arme menige måtte optræde uden kapper selv i det hårdeste vintervejr. Derfor var det med glæde, han i december 1832 kunne notere i dagbogen, at soldaterne nu endelig havde fået kapper, thi »det er en meneskelig Fordring i vort Klima«²⁷.

Endelig skal refereres en lille hændelse, fortalt af generalmajor C.F. von Holten som eksempel på, at »Kongens nervesystem var meget irrita-

25. Dagbog III, se sagregistret under skolevæsen, især s. 86 og 106-108.

26. Dagbog III, s. 20-21.

27. Ibid. s. 71.

belt»: »En Dag, da han inspicerede Linieskibet *Christian VIII* var Vimpelen uklar, hvorfor en Mand blev sendt til Vejrs. Kongen fulgte hans Opstigning med Øjnene og blev mere og mere nervøs, jo højere Matrosen kom op. Tilsidst råbte han på sin Generaladjutant, den gamle Admiral Lütken, og spurgte ham, om han ikke var bange for, at Manden skulde falde ned: det bliver aldeles hans egen Sag, Deres Majestæt, svarede Lütken tørt«²⁸.

Disse tre eksempler kan suppleres med mange andre. Efter at han i marts 1831 var kommet i statsrådet kan der nævnes adskillige tilfælde, hvor han søgte at få mildnet eller frafaldet de barbariske straffe i form af piskning, brændemærkning etc., som de ulykkelige delinkventer, der næsten altid kom fra den meget jævne del af befolkningen, blev idømt. Nogle gange lykkedes det, men til andre tider havde han ikke heldet med sig. Frederik VI og hans mænd kunne være nogle hårde negle.

Inden jeg går over til samtidens kritik af ham, er der endnu to forhold, der skal omtales. Det ene drejer sig om hans stilling til kirken og religionen. Som vordende konge og overhoved for statskirken var det kun at forvente, at han hyppigt deltog i den officielle gudsdyrkelse. Sagregistret til dagbog III viser, hvor alvorligt han tog denne del af sine pligter. Men betød denne gudsdyrkelse noget personligt for ham? Det er vanskeligt at svare på med blot nogenlunde sikkerhed, fordi han selv i dagbøgerne er så reserveret, når det gælder hans inderste tanker og følelser. Men så meget kan siges, at selv om han snart skulle være kirkens officielle overhoved, så behøvede han ikke at deltage i biskop Fabers bibellæsning eller forberede sig til en højtid ved at læse i det nye testamente sammen med Caroline Amalie. Hans deltagelse i den årlige kommunion, der i reglen fandt sted Skærtorsdag sammen med hustruen og søstre, synes at have været andet og mere for ham end en rutinehandling. Det er mit indtryk, at han virkelig mente noget med sin gudsdyrkelse. Det var iøvrigt et punkt – og måske det eneste – hvor han havde et åndeligt fællesskab med hustruen.

Dernæst er der spørgsmålet om forholdet til sønnen, prins Frederik, i familiekredsen altid kaldet Fritz. Så længe sønnen var barn, tog faderen sig ikke meget af ham, hvilket vel var i overensstemmelse med tidens skik, men som alligevel faldt sønnens lærer, C.J. Freuchen, noget for brystet²⁹.

28. Generalmajor C.F. von Holtens Erindringer, udgivne af William Bloch 1899, s. 107-108.

29. Signe Prytz: Frederik VII's barndom, s. 181. Kbhvn. 1974.

Så fulgte den uheldige forlovelse og det katastrofale ægteskab med prinsesse Wilhelmine, som Frederik VI og Christian Frederik i fællesskab må bære ansvaret for. De to unge havde absolut ikke noget ønske om at blive gift med hinanden. Deres skilsmisse i 1834 føltes som en katastrofe af Christian Frederik og bevirkede et af de få personlige udbrud i dagbogen ved indgangen til året 1835. Men ægteskabets opløsning havde nogle gode sider, også for fader og søn. Indtil 1834 havde prins Christian Frederik gang på gang forsøgt at forandre sønnens optræden, ja hans karakter ved velmente »faderlige formaninger«, såvel mundtlige som skriftlige. Alt naturligvis til ingen verdens nytte. Nogen stor menneskekender blev han aldrig.

Men han havde ikke ganske uret, når han ved nytårstide 1835 noterede i dagbogen, at forholdet mellem ham og sønnen var blevet langt bedre end før. Christian Frederik gjorde nemlig det fornuftige, at han i alt væsentligt holdt op med at prøve på at lave om på sønnen og i stedet accepterede ham, som han nu engang var med alle hans særheder. Men han måtte stadig høre for, at han var svag over for sønnen. Det er imidlertid vanskeligt at se, hvad han skulle have gjort andet end det, han gjorde. Dog med undtagelse af én ting: sønnens andet ægteskab med den spinkle og forfinede mecklenburgske prinsesse Marianne. Hvad havde Christian VIII egentlig tænkt med dette ægteskab? Han var ikke uvidende om, at sønnen øjensynlig var ude af stand til at få børn, og formålet med ægteskabet var bl.a. at prøve på at finde en løsning på det påtrængende dynastiske arveproblem. J.P. Trap, der i mangt og meget er en usædvanlig taktløs memoireskribent, i hvert fald efter datidens målestok, viger ikke tilbage fra at insinuere, at kongen anbefalede den stakkels prinsesse at tage en stedfortræder ved undfangelsen³⁰.

Ægteskabet endte som bekendt med en ny skilsmisse og derefter kronprinsens samliv med Louise Rasmussen. Kongen fandt sig i det, hvilket han også var nødt til, men bevidstheden om at dette forhold – set fra statsræsonen – var uheldigt, har formentlig medvirket til at fremme hans beslutning om at ændre monarkiets forfatningsforhold.

En detaljeret gennemgang af kongens indenrigs- og udenrigspolitik mellem december 1839 og januar 1848 ville fordrer en afhandling for sig. I stedet vil jeg koncentrere mig om spørgsmålet: samtidens syn på Christi-

30. Traps erindringer bd. I, s. 170., II s. 571. Man kan her spørge, hvorvidt Christian VIII vidste noget om sin egen afstamning? Noget entydigt svar er det ikke muligt at give, men det kan nævnes, at der blandt kongens papirer findes en optegnelse fra ca. 1815, der ikke blev taget med i dagbog II, og hvoraf det fremgår, at han var klar over, at hans moder før 1780 ikke kunne forventes at få børn.

an VIII samt forsøge at give en generel vurdering af kongens betydning under den sidste periode i enevældens historie.

Man kunne måske forvente, at en fyrste med så mange og værdifulde menneskelige egenskaber, som Christian VIII besad, ville blive en populær monark. Men det var som bekendt langt fra tilfældet. Læser man memoirer og biografier skrevet af datidens fremtrædende personligheder, er det forbavsende, hvor dårligt kongen omtales. Der er naturligvis undtagelser, men de er få, og streng kritik er hovedreglen. Hvorledes menigmand så på ham, er det straks lidt vanskeligere at blive klog på, men der findes i hvert fald to vidnesbyrd af interesse.

Det første blev fremkaldt af Christian Frederik selv, idet han i februar 1837, da Frederik VI lå alvorlig syg, lod en af sine mere anonyme medarbejdere, skribenten J. Jørgensen Jomtou foretage en slags opinionsundersøgelse om prinsens popularitet. Resultatet var ikke opmuntrende, thi Jørgensen Jomtou rapporterede tilbage, at den mening var udbredt, at prinsen ikke brød sig om regeringens byrder, yndede præsteskrabet og elskede pragt. Derimod var sønnen prins Frederik meget populær, og man så en ny Christian IV i ham. Iøvrigt mente nogle, at en forening mellem de tre nordiske riger ville være gavnlig³¹.

Hvad det sidste punkt angik, blev det ikke sagt direkte, men meningen var nok, at en eventuel nordisk sammenslutning skulle ske under en Bernadotte, da denne fyrsteslægt i forvejen regerede i Sverige og Norge. Var der et fyrstehus, som Christian Frederik ikke kunne udstå, så var det Bernadotterne.

Kvintessensen af undersøgelsen gik da ud på, at prinsen i folks øjne var doven, nydelsessyg, »hellig« og upopulær i modsætning til sønnen, hvis popularitet åbenbart ikke havde lidt det mindste ved skilsmisshistorien, ja måske var hans popularitet ligefrem blevet øget ved den.

Da man må gå ud fra, at meddeleren trods al åbenhjertighed har belagt sine ord noget – han sluttede med meget pænt at sige, at prinsen kun kunne vinde ved at blive kendt – så kan man formentlig antage, at hans rapport snarere har været en understatement end det modsatte.

Det andet vidnesbyrd stammer fra Trap, hvis udsagn bekræftes af andre kilder. Trap fortæller, at publikum fra foråret 1840 begyndte at hilse kongens offentlige fremtræden med fuldstændig tavshed for der igennem at demonstrere, »hvor meget man fandt sine forventninger til ham skuffede«³². I sandhed en raffineret demonstrationsteknik, thi enevældens fyr-

31. Dagbog III, s. 140.

32. Trap I, s. 86. Danske politiske Breve I, s. 454. Historiske meddelelser om København, 1981, s. 164.

ster var såre lydhøre over for publikums reaktioner. Hvad var det da hos Christian VIII der – bortset fra det med forfatningen – vakte så stor antipati? De mest tilforladelige vidnesbyrd findes hos dem, der kendte ham gennem længere tid og havde arbejdet under ham.

Konferensråd C.H. Holten (1775-1862) var nok den mand, der havde tjent ham længst, nemlig i 35 år fra han i 1813 blev prins Christian Frederiks sekretær ved statholderskabet i Norge. Han fulgte prinsen tilbage til Danmark, og udnævntes i 1815 til guvernementssekretær med bopæl i Odense. Det var i realiteten en beskæftigelse i et overflødigt omsvøbsdepartement. Ved tronskiftet i 1839 vidste kongen ikke rigtigt, hvad han skulle stille op med sin trofaste, men efterhånden noget ældede medarbejder. Han skabte så en sinecurestilling til Holten i København som gehejmekabinetssarkivar, og den besad han til tronskiftet i 1848, da han gik på pension. Holten skyldte således Christian VIII hele sin karriere og dermed en fast og agtet om end beskeden lønnet stilling.

I erindringerne er Holten da heller ikke karrig, når det gælder rosende omtale af sin arbejdsgiver. Alligevel opsummerer han til sidst en række mindre heldige karaktertræk hos ham. Kongen led af »en vis forfængelighed«; hans lyst til at ytre sig mundtlig var ikke heldig; han foretrak adelen; han havde en usalig lyst til at blande sig i alle mulige detaljer. Han var upræcis og ofte smålig. Hans ængstelighed og bekymring sejrede undertiden over kraften og viljen. Endelig var han ude af stand til at forvalte sine finanser, der næsten altid viste underbalance. Hans udtalelse ved tronskiftet om, at »nu ville vi alle spare« blev mødt med ironi af undersåtterne³³.

Holtens søn, generalmajor C.F. von Holten (1817-98), kom aldrig i Christian VIII's tjeneste; derimod blev han adjudant hos Frederik VII. Men han kendte ham fra barndomshjemmet og havde som voksen adgang til ham. C.F. Holten havde desuden en gammel onkel, general Rømer, der havde tjent kongen. Denne onkel erklærede engang over for nevøen: »Kongen er en Smålighedskræmmer, som vil blande sig ind i alt«. Heri er den unge Holten enig, idet han i sine erindringer skriver: »en vis Smaalighedsånd kom i det hele taget ofte til Frembrud hos Kongen. Han kunde f.Eks. ikke lide at tabe i Spil. Naar han var i Uheld, sad han og rokkede paa Stolen og svedte Angstens Sved – ganske i Modsætning til hans Søn, der var ligeglad, hvad enten han tabte 1000 Rdr. eller vandt en Mark«³⁴.

33. C.H. Holten: Af en gammel Hofmands Mindeblade, s. 230-231. Kbhvn. 1909.

34. Generalmajor C.F. von Holtens erindringer, s. 100 ff.

Den senere kabinetssekretær og topografiske forfatter J.P. Trap (1810-85) tjente kongen gennem sin stilling i kabinetssekretariatet, hvor han blev ansat som ung student i 1834. Desuden var han kongens medhjælper i dennes pressepolitik i 1840'erne. Men denne opgave har han fortiet i de ellers meget åbenhjertige erindringer, der først kunne udkomme i 1966, så indiskret er de.

Det er tydeligt, at han ikke brød sig om Christian VIII, hvem han anklagede for at tage et særligt hensyn til sin egen person og sit eget omdømme. Han var med andre ord en udpræget egoist. Trap siger yderligere om kongen: »han var altfor formel, altfor aristokratisk, altfor meget beskyttende de høiere Stænder til at... der ikke skulde være opstaaet en ugunstig Stemning for ham«. Men han erkender også, at Christian VIII var en ualmindelig flittig mand, der »arbejdede maaske mere end nogen anden dansk Konge har gjort det«³⁵.

Rigsgreve og gehejmestatsminister Conrad Rantzau-Breitenburg (1773-1845) kom i egenskab af guvernør for den unge prins Frederik, da denne i 1826-28 foretog sin store uddannelsesrejse i Europa, ret nær ind på livet af prins Christian Frederik. Greven, der satte Frederik VI meget højt, var ikke nogen ven af prinsen. Også han anklagede ham for smålighed og for at have en svag og vankelmødig karakter samt en »ubegribelig svaghed« for sønnen. Endvidere at han på enhver måde prøvede på at vinde folk, skønt det »i den nærværende Tid ikke mere kan opnaas ved Ord alene«³⁶.

De national-liberale politikeres mening gengives kortest og klarest i A.F. Tschernings hånlige ord i 1842: han er »Danmarks store politiske Flækkesildefabrikant«³⁷.

En af kongens stærkeste kritikere var søofficeren, den senere østrigske vice-admiral og friherre Hans Birch Dahlerup, der i sine erindringer skriver om »Christian VIII, denne blødagtige – jeg vil ei bruge et stærkere Udtryk – og overfladiske Character som Menneske og som Konge«, og han taler senere om den »svage og umandige Konge«. Det er jo en voldsom svada, der muligvis dækker søofficerkorpsets mening, men næppe skal tages helt efter pålydende. Dels kendte Dahlerup ikke meget til kongen, selv om han af og til blev tilsagt til taffel og havde været skibs-

35. J.P. Traps erindringer bd. I, s. 80, 122, 127. Poul Jensen: Presse, penge og politik 1839-1848. Kbhvn. 1971.

36. Statsminister C. greve Rantzau-Breitenburgs Erindringer Udg. af Louis Bobé, s. 81, 111 f. Kbhvn. 1900.

37. Danske politiske Breve fra 1830'erne og 1840'erne, II, s. 169.

chef for kronprins Frederik, dels var han stærkt forbitret på kongen, fordi han havde frataget søetaten rangen over landetaten³⁸.

Det er skæbnens ironi, at denne sidste formastelige handling åbenbart ikke skaffede ham landofficerernes taknemmelighed, thi kaptajn Frederik Læssøe skrev til oberst Joseph Abrahamson: »det er en Sandhed, at Christian 8de i Armeen, idet mindste i den kjøbenhavnske Deel af den, aldrig rigtigt af Hjertet er bleven erkjendt som Konge«. ³⁹ Overauditor Otto Müller havde ikke uret, da han omtrent samtidig skrev til den norske jernværksejer Jacob Aall: »Christian den Ottende har et særegent Uheld med ikke at kunne gjøre Nogen tilpas...⁴⁰

Til slut skal der i denne enstemmige fordømmelse af kongen citeres en udtalelse af en dame, Johanne Luise Heiberg, der i sine berømte erindringer »tilstaar, at jeg aldrig kunde fatte nogen ret undersaatlig Følelse for Chr. VIII ... man mærkede Lidet til, at vor Videnskab og Kunst havde en Beskytter i ham«. Hun kritiserer også alle hans »zirlige, velvalgte, dannede Ord, hvoraf Christian den Ottende vidste at betjene sig«⁴¹.

Efter dette udvalg må man nok spørge, om der ikke kendes velvillige udtalelser om kongen? Jo, de findes, men de er ikke mange.

Det smukkeste eftermæle finder vi hos folkemindesamleren Just Mathias Thiele (1795-1874), der tjente ham som sekretær ved Kunstakademiet fra 1825 og som håndbibliotekar fra 1838. Om kongens dødsleje skrev Thiele i sine erindringer: »Han var blid og venlig som i hans bedste Øjeblikke, men der herskede en usædvanlig, næsten uhyggelig Stilhed omkring os. Hvad vi taledes om, har været Ubetydeligheder – ellers havde jeg nok husket det.

Han var mig kjær af Hjertet, ikke som en kongelig Ven, men som en Ven, der var Konge ... Har jeg endikke kunnet kundgaa at see ham glemme sig selv i hans naturlige Heftighed mod andre – mod mig mindes jeg ikke ... at han en eneste Gang har været vred. I alle Retninger var han mere begavet end de fleste af hans Embedsmænd; hans Fagkundskaber var ubegribelige for alle dem, der kom til at arbeide med ham, og han arbeidede med større Lethed og Utrættelighed end Nogen, jeg ellers er kommen i Berøring med ... min Tro om ham er i al Naivitet den: en stor Konge var han ikke og var han aldrig blevet, men han var en god elskelig

38. H.B. Dahlerup: Mit Livs Begivenheder 1815-48, s. 113, 307.

39. Danske politiske Breve, II, s. 88.

40. Ibid. s. 111.

41. J.L. Heibergs erindringer bd. II, s. 14-15. 4. udg.

og human Fyrste, som under andre Forhold kunne have gjort et Folk lykkeligt»⁴².

Også August Bournonville har i sine erindringer sat ham et smukt minde, der slutter med nogle ord, der står i direkte kontrast til fru Heibergs: »Hvad Christian den Ottende virkede for sit land, og hvad han af en måske for vidt dreven forsigtighed forsømte, må historiens fremtid vide at bedømme, men *eet er vist*: han forstod at skatte kunsten, og derfor bør kunstneren være ham evig taknemmelig»⁴³.

Adam Oehlenschläger er en anden kunstner, der taler pænt om ham, men det sker i konventionelle fraser, der ikke rigtig gør noget indtryk på læseren.

Enevældens store retslærde og kongelige embedsmand, A.S. Ørsted, har nok i sit kæmpemæssige erindringsværk en generel positiv holdning, men hans forsvar går knapt så meget på kongens person som på hans politik, og han er ikke uden kritik angående kongens holdning til stænderne og pressen.

Der vil kunne findes andre dadlende eller rosende ord om mennesket Christian VIII, men dette må være nok. Hvilken lære kan vi da uddrage af disse ofte helt modstående udtalelser?

Flere af kritikerne har hæftet sig ved hans smålighed og usalige lyst til at beskæftige sig med detaljer, hans forfængelighed og tilbøjelighed til at foretrække adelige. Det sidste kan dagbøgerne bekræfte, thi bortset fra nogle fremtrædende videnskabsmænd og kunstnere samt enkelte gejstlige og højtstående embedsmænd havde han ingen kontakt med borgerlige, og de national-liberale politikere afskyede han. Det er også rigtig, at hans finanser var i en evindelig sørgelig forfatning, noget der var særlig tydeligt i tiden som prins⁴⁴.

Nogle af kritikerne som C.H. Holten, Rantzau-Breitenburg og fru Heiberg har desuden hæftet sig ved hans uheldige lyst til at holde taler, åbenbart i tillid til ordets magt. Også på dette punkt giver dagbøgerne hans kritikere ret, thi skønt han selv var umådelig stolt over sine verbale frembringelser og ikke mindst af skåltalerne, hvis ordlyd han omhyggeligt noterede ned, så slap han ikke særlig godt fra dem. De virkede kunstige og unaturlige i modsætning til Frederik VI's jævne, djærve og naturlige måde at udtrykke sig på. I tredje bind af dagbøgerne på side 179 er der gengivet et eksempel på forskellen i de to mænds taler.

42. J.M. Thiele: Af mit Livs Aarbøger, II, s. 130 f.

43. A. Bournonville: Mit teaterliv, II, s. 8. Kbhvn. 1979.

44. Dagbog III, s. 22, 38, 46, 58, 76, 113, 128, 141, 152.

Derimod skal man næppe tage de mange nedsættende ord om kongens blødagtighed, angst og nervøsitet, som ikke mindst de militære personer fremkom med, for andet end manglende forståelse for det nervebetonede i kongens humane personlighed. Det er karakteristisk, at dette træk forstod tidens kunstnere og en mand som Thiele. Og vor tid, der har fået nok af krigshelte og volds-diktatorer, har langt bedre forudsætninger for at kunne vurdere dette træk af ægte medmenneskelighed.

I samtidens kritik af kongens personlighed mangler man ét forhold: hans kolossale erotiske aktivitet. Det var øjensynligt et for ømtåligt og delikat emne. Kun den altid indiskrete Trap taler lidt herom, men der gik også mere end 100 år efter kongens død, før offentligheden blev delagtiggjort i hans viden.

Selv om man ikke skrev om dette emne, så er det umuligt andet, end at man har talt om det. Hans evindelige optagethed af kvindelig skønhed og hans faderskab til flere såkaldte »uægte« børn, kan umuligt have gavnet hans prestige ude i befolkningen.

Her skal ikke opregnes, hvor mange elskerinder han havde eller hvor mange børn, han fik med nogle af dem. Men én ting skal nævnes: når han havde anerkendt at være fader til et barn, tog han sig omhyggeligt af dets opvækst og videre skæbne. Hverken barnet eller moderen blev ladet i stikken. Det mest overbevisende eksempel herpå er sønnen Frederik Eide (1815-82), som han havde med sin norske elskerinde Marie Eide. Han sørgede for hans opdragelse og uddannelse, og sønnen gjorde ham ære, så han endte som kgl. overførster og kammerherre. Det er om ham Trap skriver, at han altid havde adgang til kongen »som til en Fader«⁴⁵. En anden af hans elskerinder var en fru Kraft, med hvem han havde datteren Frederikke. Også hende sørgede han godt for. Det kan man læse om i dagbog III.

Dette skjulte kapitel i hans liv stiller uundgåeligt det spørgsmål, hvorledes hustruen Caroline Amalie reagerede? Vi véd ikke meget herom, men hun synes ikke at have lagt ham nogen hindringer i vejen, og forholdet mellem ægtefællerne har efter alt at dømme været harmonisk. Når prinsen omtaler hende i dagbøgerne, sker det altid i de smukkeste, men måske lidt upersonlige vendinger; og undertiden forsvinder hendes skikkelse i længere perioder. Dog synes hun at have været ham en virkelig støtte under krisen i 1834.

Trods alle erotiske krumspring levede han et smukt familieliv med såvel hustruen som med de tre søskende: de to søstre Juliane og Charl-

45. Traps erindringer bd. I, s. 231.

te og den yngre broder Ferdinand. De kom hyppigt sammen og synes at have sat megen pris på hinandens selskab. De var øjensynlig forenet gennem minderne om det fælles barndomshjem, hvor der åbenbart har hersket en god og harmonisk atmosfære. Den ellers så forkætrede og latterliggjorte arveprins Frederik synes at have været i besiddelse af nogle menneskelige kvaliteter, der hidtil har været overset.

Christian VIII's manglende popularitet er en uomtvistelig kendsgerning, og søger man årsagerne er de – bortset fra de politiske stridigheder – at finde i kongens egen personlighed. Det er ganske tydeligt, at han i modsætning til forgængeren havde svært ved at formidle en åben jævn og naturlig kontakt til mennesker, som de er flest. Han virkede ofte kunstlet, affekteret og uoprigtig. Dertil kom et andet forhold, der måske var nok så alvorligt for en enevældig fyrste: han evnede ikke at sætte sig i respekt. Også her var hans forgænger ham langt overlegen. Det er en kendt sag, at Frederik VI kunne virke skræmmende på sine omgivelser. Bournonville taler om ham som »en konge, hvis mærkelige personlighed man altid nærmede sig med en vis bæven«⁴⁶. Og Rantzau-Breitenburg siger, at »alle Kongens Omgivelser har mærkelig nok Frygt for ham«⁴⁷.

Noget sådant gjaldt bestemt ikke Christian VIII, hvem f.eks. Thorvaldsen behandlede med udsøgt uforskammethed. I statsrådet blev Christian Frederik gang på gang desavoueret og undertiden negligeret. Nogle få uger før tronskiftet i 1839 skete det uhørte, at kongen og alle statsråderne gav sig til at le ad ham på grund af en måske lidt klodset bemærkning⁴⁸.

Når man tænker nærmere over denne episode, forekommer den egentlig helt fantastisk. Ganske vist kunne deltagerne ikke vide, at Frederik VI skulle dø nogle uger senere. Men ingen i statsrådet kunne være i tvivl om, at han næppe havde langt igen, og så ville prinsen blive enevoldskonge. Det har åbenbart ikke generet de høje statsembedsmænds åbenlyse morskab.

Christian VIII's politik i kongetiden skal som tidligere nævnt ikke omtales nærmere. Det er en banal sandhed, at den ikke var nogen succes, og flere forskere har – utvivlsomt med rette – fremhævet, at hans indgriben i det dynastiske arveproblem med det åbne brev af den 8. juli 1846 var uheldig.

På den anden side kan man gøre gældende, at den politiske situation

46. Bournonvilles erindringer bd. I, s. 143.

47. Rantzau-Breitenburgs erindringer s. 49.

48. Dagbog III, s. 193.

var af en sådan art, at kongen har følt sig tvungen til at foretage sig noget. Havde han forholdt sig passiv, ville kritikken formentlig være gået på, at han havde udvist en uforsvarlig ligegyldighed, ja ansvarsløshed ved ikke at tage stilling i denne vigtige sag. Det kan vanskeligt nægtes, at den aktuelle situation ved midten af 1840'erne med de bitre nationale modsætninger, dynastiske arveproblemer og nymodens liberale ideer skabte et politisk kaos, hvor kongen ikke havde en rimelig chance for at tilvejebringe løsninger, som alle eller i hvert fald hovedparten havde kunnet acceptere.

Den ældre lensgreve Christian Frijs havde ganske ret, da han i december 1844 skrev til sin svigersøn, godsejer og stænderdeputeret H. Carlsen: »Det maae være et Helvede at være Konge Nuomstunder; ingen Under om vores gode Konge imellem kan være i slet Humeur«⁴⁹.

Kongen kunne have lettet sin egen situation og derved mindsket kritikken, ifald han havde nedsat en kommission på et tidligt tidspunkt til at forberede indførelsen af en helstatsforfatning, sådan som han begyndte at gøre det i løbet af 1847.

Når han ikke gjorde det før, skyldtes det ikke blot hans forkærlighed for det enevældige styre, men også erkendelsen af, at en forfatning snarere ville undergrave end sammensvejsse Helstaten. Desuden måtte der tages hensyn til de reaktionære stater, hvis støtte Danmark ikke kunne undvære. Endelig hang det nok også sammen med en indgroet mistillid til de national-liberales evner som politikere.

På ét område fortjener Christian VIII ubetinget anerkendelse og respekt: gennem sin ægte humanisme og usædvanlige dannelse kastede han et sympatisk skær over den danske enevældes sidste årti. Han havde utvivlsomt en væsentlig andel i, at den fik en værdig og harmonisk afslutning.

49. Politiske breve bd. II, s. 549.